

Γιάννης Σκαλιδάκης

«Φρούριο Κρήτη» και Ελληνική Πολιτεία: Θεσμικές μεταβολές στην Κρήτη της Νέας Ευρώπης (1941-1945)

ABSTRACT

In this paper, I examine the institutional changes in the island of Crete during the German Occupation (1941-1945). The local institutions were loosely connected with the rest of the Greek administration but tightly connected with the German military command on the island. The turn of the war in the Mediterranean set new duties to the local administrative staff, such as the economic exploitation of the local population and their alignment with the Nazi visions for a New Europe. These new duties disrupted the prewar hierarchies as collaborationists took the opportunity to upgrade their position. This paper will examine the changes on the institutional level and in the daily life of the local administration during the Occupation. Through this examination, new questions arise concerning the economic and political reality of wartime Crete. This paper is a part of an extended study on the Occupation in Crete.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Κατοχή, δωσιλογισμός, αντίσταση, θεσμικές μεταβολές, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

ΚΑΤΟΧΗ, ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΣ, ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ, ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ, Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Το θέμα μας είναι οι θεσμικές μεταβολές στην κατεχόμενη από τον Άξονα Κρήτη, δηλαδή οι αλλαγές στις προϋπάρχουσες πολιτικές και διοικητικές δομές του νησιού και η δημιουργία νέων μορφών εξουσίας. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν, εκτός των άλλων, τα πρόσωπα, τις σχέσεις μεταξύ των διαφορετικών θεσμών, την ανατροπή των ιεραρχιών (μεταξύ τους και εντός τους), τη διαπλοκή των αρμοδιοτήτων και την ευθραυστότητα του νεοσχηματιζόμενου συστήματος εξουσίας που δημιουργούσε αίσθηση ανασφάλειας. Απάντηση στη νέα αυτή κατάσταση που δημιουργούσαν οι επιβαλλόμενες από τον κατακτητή θεσμικές μεταβολές, ήταν και ο μετασχηματισμός του τοπικού συστήματος εξουσίας με νέες άτυπες μορφές εκπροσώπησης (επιτροπές), οι οποίες με τη σειρά τους συνιστούσαν επίσης μεταβολή των μορφών της προϋπάρχουσας εξουσίας. Τέλος, νέες μορφές εξουσίας αποτελούσαν οι οργανωμένες δυνάμεις της Αντίστασης, οι οποίες εν μέρει απαρτιζόνταν από το προϋπάρχον πολιτικό προσωπικό και εκπροσώπους των τοπικών ελίτ, αλλά στην περίπτωση του ΕΑΜ ευαγγελίζονταν μια αλλαγή του κοινωνικοπολιτικού συστήματος.

Για τις ανάγκες της παρούσας ανακοίνωσης θα εξετάσουμε το ζήτημα των θεσμικών μεταβολών από τη σκοπιά των εκπροσώπων των τοπικών ελίτ, των θεματοφυλάκων δηλαδή της προ της κατάκτησης τοπικής εξουσίας – των πολιτικών αρχόντων, των κρατικών αξιωματούχων,

της Εκκλησίας, των εκπροσώπων των συσσωματώσεων της αστικής τάξης. Ο στόχος ήταν η εξασφάλιση –κατά το δυνατόν– της συνέχειας μέσα στην αλλαγή που επέφερε ο πόλεμος και η κατάκτηση, και κυρίως η επαναφορά, του πρότερου κοινωνικοπολιτικού ιεραρχικού συστήματος και των εκπροσώπων αυτού μετά τον πόλεμο. Το μέσο για την επίτευξη του στόχου αυτού ήταν η προσαρμογή με νέους και παλιούς τρόπους (και θεσμούς) στον νέο ρόλο της διαμεσολάβησης μεταξύ των νέων κυρίαρχων και της κοινωνίας, η επίδειξη ανθεκτικότητας στους κινδύνους της νέας κατάστασης: Στην απώλεια των υπό αίρεση πλέον θέσεων εξουσίας, στη διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης με τις υποτελείς τάξεις, στην απώλεια ελέγχου των νέων κέντρων εξουσίας, όπως η Αντίσταση, στον ελλιπή συντονισμό με τους φορείς της επικείμενης εξουσίας και οργάνωσης του κόσμου, τους Συμμάχους και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση.

Η Κρήτη της εποχής διατηρούσε μια ισχυρή αίσθηση τοπικής ταυτότητας. Η ενσωμάτωσή της στο νεοελληνικό κράτος ήταν πρόσφατη αφού είχε προηγηθεί μια περίοδος αυτονομίας. Η ίδια η περίοδος ύπαρξης εντός του νεοελληνικού κράτους δεν ήταν ανέφελη – ως προπύργιο του βενιζελισμού είχε οφέλη από την πολιτική κυριαρχία του αλλά υπέστη και τις συνέπειες της πτώσης του. Ειδικά στη δικτατορία Μεταξά εντάθηκε η εχθρότητα και η αποξένωση από την κεντρική κυβέρνηση, με χαρακτηριστικό γεγονός την εξέγερση του 1938. Η συμμετοχή της 5ης Μεραρχίας Κρήτης στον ελληνοϊταλικό πόλεμο, οι απώλειές της και η αβεβαιότητα για την επιστροφή των Κρητών φαντάρων επέτειναν αυτή την αίσθηση αποξένωσης και δυσαρέσκειας που με έναν τρόπο εκφράστηκε με τη λαϊκή συμμετοχή στη Μάχη της Κρήτης. Τα συλλογικά αντίποινα που εφάρμοσαν οι κατακτητές όλο το καλοκαίρι του 1941 και η άμεση επιβολή της επαχθούς υποχρεωτικής εργασίας επικαθόρισαν εξαρχής τις σχέσεις μεταξύ των νέων κυρίαρχων και της τοπικής κοινωνίας.

Οι αλλαγές που επέφεραν οι Γερμανοί κατακτητές στις διοικητικές δομές απέρρεαν από τις καθεαυτό ανάγκες του πολέμου, την εθικοσοσιαλιστική ιδεολογία και τη συνακόλουθη πολιτική τους απέναντι στις κατακτημένες χώρες και λαούς. Όσον αφορά την Κρήτη, στα παραπάνω κριτήρια βάραινε αφενός η στρατηγική της σημασία και η απόφαση βαριάς οχύρωσής της με τη μετατροπή της σε «Φρούριο» (Festung) και αφετέρου οι βλέψεις μερίδας της στρατιωτικής ηγεσίας για μονιμότερη κατοχή του νησιού και μετά το πέρας του πολέμου.

Με βάση τα παραπάνω η Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση Κρήτης προχώρησε εξαρχής σε αλλαγές του πολιτικού προσωπικού. Ορίστηκε νέος Γενικός Γραμματέας της Γενικής Διοίκησης Κρήτης (ΓΔΚ) και αργότερα νέος Γενικός Διοικητής και αντικαταστάθηκαν αρκετοί δήμαρχοι και νομάρχες. Αλλαγές έγιναν και στην ανώτερη διοίκηση της Χωροφυλακής, ενώ αρχικά παρέμειναν στη θέση τους οι πρόεδροι των κοινοτήτων.¹ Ο Στρατιωτικός Διοικητής Κρήτης (ΣΔΚ) απολάμβανε έκτακτες εξουσίες λόγω της στρατιωτικής σημασίας του «Φρουρίου» και η ΓΔΚ υπαγόταν απευθείας σε εκείνον, ενώ ελάχιστες ήταν οι επαφές των τοπικών αρχών με το καθεστώς της Ελληνικής Πολιτείας που εγκαθιδρύθηκε στην Αθήνα. Η κυβέρνηση Τσο-λάκογλου έσπευσε να θεσμοθετήσει τις έκτακτες αρμοδιότητες των τοπικών αρχών που απαιτούσαν οι Γερμανοί. Έτσι στο ΦΕΚ της 1ης Οκτωβρίου 1941 δημοσιεύτηκε το Ν.Δ. 530

¹ Γεώργιος Κάββος 1991, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945*, Ηράκλειο, 21-22.

«Περί ορισμού εκτάκτου αρμοδιότητας του Γενικού Διοικητού Κρήτης»,² με το οποίο «λόγω των κρατουσών εν Κρήτη εξαιρετικών συνθηκών» επικυρώνονταν οι έκτακτες εξουσίες του Γενικού Διοικητή Κρήτης που είχαν ορίσει οι δυνάμεις Κατοχής και οι αποφάσεις του λάμβαναν ισχύ νόμου προτού ακόμη δημοσιευτούν στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Σε κάθε περίπτωση, ο ΣΔΚ κατείχε την απόλυτη εκτελεστική δύναμη, εξουσιοδοτημένος από τον Φύρερ, ενώ οι «διατάξεις και νομικές οδηγίες» που εξέδιδε υπερίσχυαν των ισχυόντων νόμων της χώρας. Κάθε δε ένδικο μέσο κατά των διατάξεων αυτών καταργείτο.³

Η ασφυκτική κατάσταση της πρώτης περιόδου, με νωπή τη Μάχη της Κρήτης και τη γερμανική υπερένταση μετά και την έναρξη της επίθεσης στη Σοβιετική Ένωση, υπήρξε η πρώτη δοκιμασία για τις τοπικές αρχές. Η πλήρης ευθυγράμμιση με τους κατακτητές θα επέφερε ανεπανόρθωτο πλήγμα στις σχέσεις τους με την κοινωνία. Οι κατακτητές ζητούσαν την παράδοση των όπλων και όσων πήραν μέρος στη Μάχη για να σταματήσουν τα αντίποινα και να εξετάσουν την επιστροφή των Κρητών φαντάρων από την κυρίως Ελλάδα. Για τα φλέγοντα αυτά ζητήματα συγκροτήθηκε στα Χανιά Λαϊκή Επιτροπή αποτελούμενη από τον Επίσκοπο Κυδωνίας και Αποκορώνου Αγαθάγγελο Ξηρουχάκη και τον τέως Πρόεδρο Εφετών Εμμ. Πανηγυράκη, τον πρόεδρο αλευροβιομηχάνων Χρ. Πωλογιώργη, τον δικηγόρο Κυριάκο Μητσοτάκη και τον γιατρό Ιωάννη Παϊζή.⁴ Την ίδια περίοδο διορίστηκε ως ΓΔΚ ο πολιτευτής Εμμ. Λουλακάκης, αποδεχόμενος την πρόταση της κυβέρνησης, η οποία προσπαθούσε ακόμη να αποκτήσει λόγο στις εξελίξεις στην Κρήτη.

Ο διορισμός Λουλακάκη και η συγκρότηση της Λαϊκής Επιτροπής Χανίων –όπως και η μεταξύ τους συνεργασία– εξέφρασαν μια προσπάθεια συγκρότησης ενός σχετικά αυτόνομου πολιτικού χώρου με περιθώρια διαπραγμάτευσης απέναντι στις στρατιωτικές αρχές Κατοχής. Χαρακτηριστικό δείγμα της πολιτικής αυτής ήταν το υπόμνημα της 31ης Αυγούστου 1941 για το ζήτημα της αμνηστίας προς τον ΣΔΚ, που υπογραφόταν από 20 εκπροσώπους της χανιώτικης ελίτ.⁵ Οι κινήσεις αυτές όμως δεν είχαν το αποτέλεσμα που προσδοκούσαν οι εμπνευστές τους. Για το δε ζήτημα της αμνηστίας χρειάστηκε να κατέβει στην Κρήτη ο τότε αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος, ενώ αυτή εντέλει δόθηκε αφού πραγματοποιήθηκε και μια τρίτη τρομοκρατική επιχείρηση των Γερμανών στα Λευκά Όρη με θύματα μεταξύ του άμαχου πληθυσμού. Η δε παράδοση όπλων από τους Κρήτες δεν σημείωσε επιτυχία ούτε το βασικότερο ζήτημα, αυτό της επιστροφής των Κρητών φαντάρων από την κυρίως Ελλάδα, επιλύθηκε ποτέ.

Σε αντίθεση με τις κινήσεις αυτές, εκδηλώθηκε εξαρχής η τάση πλήρους ευθυγράμμισης με τους κατακτητές με έπαθλο την ελέω κατακτητών πολιτική ηγεμονία στο νησί. Χαρακτηριστική

² *Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, αρ. φύλλου 326, τεύχος 1ον, 1 Οκτωβρίου 1941.

³ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 22-24. Οι μεταβολές που επέφερε η Κατοχή στην επικοινωνία των τοπικών αρχών με το ελληνικό κράτος είχαν ορισμένες φορές τόσο πρακτικό όσο και συμβολικό χαρακτήρα. Έτσι, στις 27 Ιουνίου 1941, ο εισαγγελέας Χανίων με έγγραφό του προς τη Γερμανική Στρατιωτική Διοίκηση παρακαλούσε τη μεσολάβηση αυτής για παράκαμψη της διαταγής του γερμανικού ταχυδρομείου που όριζε πως στο εξής η επίσημη αλληλογραφία της εισαγγελίας με το υπουργείο Δικαιοσύνης και τις υπόλοιπες κρατικές αρχές θα έπρεπε να συντάσσεται στη γερμανική γλώσσα (Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, Αρχείο Γενικού Γραμματέα, φακ. Δ').

⁴ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 63.

⁵ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 101-102.

περίπτωση ήταν οι παρεμβάσεις μέσω του Τύπου του νεοδιορισθέντος νομάρχη Ηρακλείου Ιωάννη Πασσαδάκη, ο οποίος ταυτιζόταν απόλυτα με την εθνικοσοσιαλιστική ιδεολογία και υπερθεμάτιζε τις γερμανικές απαιτήσεις.⁶ Μετά όμως και τη χορήγηση της αμνηστίας και δεδομένων των ευνοϊκών για τους Γερμανούς εξελίξεων στο πολεμικό μέτωπο, επικράτησε για την επόμενη περίοδο η μετριοπαθέστερη εκδοχή συνεργασίας με τον κατακτητή, μια προσαρμογή στο «status quo» με μια λογική «ασπίδας» προς τον πληθυσμό, αναμένοντας τις εξελίξεις.⁷ Στη λογική αυτή οι τοπικές ελίτ στις πόλεις οργανώθηκαν σε Λαϊκές Επιτροπές που de facto εκπροσωπούσαν τον «λαό της Κρήτης», ενώ στην ίδια γραμμή ενεργοποιήθηκε και η Εκκλησία της Κρήτης. Χαρακτηριστικά, επικεφαλής των επιτροπών αυτών τοποθετούνταν οι ανώτεροι ιεράρχες στα Χανιά και στο Ηράκλειο αντιστοίχως.

Στις έξωθεν λοιπόν θεσμικές μεταβολές των κατακτητών, οι οποίοι προχώρησαν στην αποκοπή της Κρήτης από την κυρίως Ελλάδα, σε αλλαγές προσώπων και μέσω αυτών στην ανατροπή της ιεραρχίας σε διάφορες κρατικές υπηρεσίες, όπως τα σώματα Ασφαλείας, η τοπική άρχουσα τάξη προσπάθησε να προσαρμοστεί, δημιουργώντας με τη σειρά της νέα άτυπα σχήματα, τις λαϊκές επιτροπές, μέσω των οποίων να διατηρήσει την τοπική ηγεμονία της συντηρώντας τις σχέσεις εκπροσώπησης με τις κατώτερες τάξεις. Στην προσπάθεια αυτή μπήκε επικεφαλής η τοπική Εκκλησία, της οποίας ο πολιτικός ρόλος αναβαθμίστηκε. Η κατάσταση, όμως, εν μέσω πολέμου δεν έμενε σταθερή για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η επόμενη κρίση που δοκίμασε τις σχέσεις μεταξύ των κατακτητών με τις τοπικές αρχές και τον πληθυσμό εμφανίστηκε περίπου έναν χρόνο μετά, στις αρχές του καλοκαιριού του 1942. Ενώ ο παράγοντας της ενεργής αντίστασης στον κατακτητή δεν είχε ακόμη αναπτυχθεί στην Ελλάδα, οι ανάγκες του πολέμου οδήγησαν τους Βρετανούς με τις συνεργαζόμενες με αυτούς αντιστασιακές ομάδες σε μια σειρά σημαντικών σαμποτάζ στις γερμανικές εγκαταστάσεις στην Κρήτη και ταυτόχρονα στην εκτέλεση συνεργατών των κατακτητών στην ύπαιθρο. Η γερμανική απάντηση ήταν άμεση και αμείλικτη. Επιλέχτηκε η οδός της τρομοκρατίας και μέσω αυτής της πλήρους υποταγής αρχών και πληθυσμού. Εκτελέστηκαν συνολικά 62 άτομα στο Ηράκλειο, σημαίνοντα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Ως προς επιλογή των προσώπων υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις πολιτικής διάστασης, καθώς οι περισσότεροι στελέχη υπήρξαν και οπαδοί των Φιλελευθέρων σύμφωνα με μαρτυρίες, ενώ στην επιλογή τους φέρεται να συνέπραξαν πολιτικοί τους αντίπαλοι.⁸

⁶ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 96-97· *Κρητικός Κήρυξ*, αρ. φύλλου 2, 19 Αυγούστου 1941.

⁷ Peter Davies 2004, *Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two*, Pearson Education Ltd, 23-27.

⁸ Θανάσης Σ. Φωτίου 2011, *Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα. Η αιματηρή πορεία του Φριτς Σούμπερτ και του ελληνικού «Σώματος Κυνηγών» στην κατοχική Κρήτη και Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο, 102· Παναγιώτης Λάμπρου 2012, «Πόλεις σε κρίση. Το Ηράκλειο στην κατοχική δίνη», *Μέρες του '43. Η καθημερινή ζωή στην κατοχική Κρήτη*, Ηράκλειο, ΕΚΙΜ, 269-270: «Η κατοχή, αντιθέτως, μάλλον αποτέλεσε το ευνοϊκό πλαίσιο όπου οι Λαϊκοί κατορθώνουν να πάρουν τη ρεβάνς, τουλάχιστον μέχρι το καλοκαίρι του 1942 [...]».

Οι θεσμικές μεταβολές που επέφερε η κατοχή οδήγησαν και σε όξυνση των προπολεμικών πολιτικών αντιθέσεων. Εκτός από την όξυνση του αντικομμουνισμού από το 1943 ιδίως, στα γεγονότα της κατοχής διαδραμάτισε ρόλο και η ενδοαστική αντίθεση μεταξύ Λαϊκών και Φιλελευθέρων, ή αλλιώς μεταξύ μοναρχικών και δημοκρατικών. Στις αντιθέσεις αυτές βάραιναν και οι τοπικές διαστάσεις του πολιτικού ανταγωνισμού. Π.χ. στον Κρουσώνα Ηρακλείου οι προπολεμικές αντιθέσεις Λαϊκών και βενιζελικών μετατράπηκαν σε ένοπλες επιλογές συνεργασίας και αντίστασης αντίστοιχα (Θανάσης Σ. Φωτίου 2011, *ό.π.*, 83-92).

Με τον τρόπο αυτό διερράγη μέσω προπολεμικών αντιθέσεων το τοπικό σύστημα. Οι Γερμανοί πέτυχαν επίσης τη μεγαλύτερη ευθυγράμμιση της Εκκλησίας με τα κελεύσματά τους μέσω εσωτερικών αντιθέσεων και απαίτησαν και πέτυχαν πιο σκληρές ανακοινώσεις προς τον πληθυσμό από τις Λαϊκές Επιτροπές. Εντέλει, μετά από αυτή τη σειρά καταδίκης των αντιστασιακών ενεργειών και την ευθυγράμμιση μιας σειράς φορέων και προσώπων κύρους με τους κατακτητές, ακολούθησαν οι σκληρότερες, ιδεολογικά εναρμονισμένες με τον ναζισμό, ανακοινώσεις του Διοικητή Χωροφυλακής Ηρακλείου Ιωάννη Πωλιουδάκη και του Νομάρχη Ηρακλείου Ιωάννη Πασσαδάκη.⁹

Το επόμενο διάστημα του φθινοπώρου – χειμώνα (1942-43) σηματοδότησε πανευρωπαϊκά την καμπή του πολέμου και την αρχή του τέλους του Άξονα στο Ελ Αλαμείν και κυρίως στο Στάλινγκραντ. Αυτό σηματοδότησε τη σκλήρυνση της γερμανικής πλευράς. Στην Κρήτη έχουμε την αντικατάσταση των τοπικών αρχών στην πόλη των Χανίων και κυρίως την ανάληψη της ΓΔΚ από τον Ιωάννη Πασσαδάκη, ως τον τότε νομάρχη Ηρακλείου. Ο νέος ΣΔΚ Μπρούνο Μπρόιερ προχώρησε επίσης στη συγκρότηση του «Σώματος Κυνηγών» του περιβόητου Φριτς Σούμπερτ, μέσα στο κλίμα συνολικότερης συγκρότησης ενόπλων αντικομμουνιστικών σωμάτων στην Ελλάδα. Η διαταγή του ΣΔΚ Μπρούνο Μπρόιερ τόνιζε την ελευθερία κινήσεως του Σώματος και απαιτούσε από όλα τα άλλα σώματα και μονάδες να παρέχουν κάθε βοήθεια στον Σούμπερτ, κατά παράβαση της ιεραρχίας όχι μόνο των ελληνικών σωμάτων ασφαλείας αλλά και των γερμανικών μονάδων.¹⁰

Από τη γερμανική πλευρά δεν ήταν πλέον ανεκτή μια στάση παθητικής συνεργασίας από τις τοπικές αρχές αλλά απαιτείτο μια ενεργητική, άνευ όρων συνεργασία. Στο πλαίσιο αυτό εντάθηκε η εκμετάλλευση του θεσμού των άτυπων «επιτροπών», ως ιμάντα πλέον μεταβίβασης των εντολών προς τον πληθυσμό, ενώ οι τοπικοί άρχοντες καλούνταν πλέον να ενεργήσουν ως εκπρόσωποι των αρχών Κατοχής προς τον πληθυσμό και όχι το αντίστροφο. Χαρακτηριστικά, στις 20 Μαρτίου 1943, ο νέος νομάρχης Ηρακλείου Εμμ. Ξανθάκης –έπειτα βέβαια από διαταγή του «Φρουρίου Κρήτης» και της Γενικής Διοίκησης– εξέδωσε απόφαση για τη συγκρότηση σε κάθε κοινότητα «Επιτροπής υποχρεωτικής εργασίας» με σκοπό τον πιο στενό έλεγχο της διαδικασίας και μετακύλιση των ευθυνών στην κοινότητα.¹¹

Το καλοκαίρι του 1943 στην Κρήτη –όπως και την υπόλοιπη Ελλάδα– επικρατούσε αναβρασμός λόγω των παραπλανητικών συμμαχικών επιχειρήσεων για επικείμενη απόβαση στην Ελλάδα πριν και κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων στο μέτωπο της Ιταλίας. Για την πρόληψη της αναμενόμενης υποστήριξης μιας τέτοιας απόβασης από την τοπική κοινωνία, ο ΓΔΚ διέταξε τους προέδρους των κοινοτήτων να συστήσουν σε κάθε κοινότητα μια Επιτροπή Προκρίτων με σκοπό την παρακολούθηση των δραστηριοτήτων των κατοίκων και τη διατήρηση «αψόγου στάσεως» εκ μέρους τους. Η Επιτροπή μαζί με τον πρόεδρο ήταν υπεύθυνοι για τη στάση της κοινότητας χωρίς να εκλείπει η ομαδική ευθύνη όλων των κατοίκων.¹²

⁹ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 204-210.

¹⁰ Θανάσης Σ. Φωτίου 2011, *ό.π.*, 128.

¹¹ ΙΑΚ, ΑΓΚ, Φάκελος Γ, Ελληνική Πολιτεία, Νομαρχία Ηρακλείου, αρ. πρωτ. 2267, εγκ. 31, 20.05.1943.

¹² Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 357-358.

Την ίδια περίοδο, η ανάπτυξη της αντιστασιακής δραστηριότητας οδήγησε μέλη των τοπικών ελίτ στην ενεργότερη συμμετοχή στην οργανωμένη Αντίσταση, κυρίως μέσω της Εθνικής Οργάνωσης Κρήτης (ΕΟΚ). Μέσω της τελευταίας επιχειρείτο η επανασύνδεση με την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση με τη βρετανική διαμεσολάβηση και η ανάσχεση της ανάπτυξης του τοπικού ΕΑΜ, πάλι με τις βρετανικές υποδείξεις. Αν ο ανοιχτός δωσιλογισμός ήταν ένας κίνδυνος για τις σχέσεις των τοπικών αρχών με τον πληθυσμό, καθώς υπονόμει το κύρος τους και τη συνακόλουθη συναίνεση που αποσπούσαν, η ανάπτυξη της εαμικής Αντίστασης ήταν από την άλλη ένας επίσης επικίνδυνος παράγοντας, ο οποίος έθετε σε αμφισβήτηση τις προπολεμικές κοινωνικοπολιτικές ιεραρχίες. Μέσω της ΕΟΚ η άρχουσα τάξη επιχείρησε να ελέγξει το ΕΑΜ συνεργαζόμενη μαζί του, ειδικά μέσα στο γενικότερο κλίμα μετά το συνέδριο του Λιβάνου την άνοιξη του 1944.

Πριν από αυτό επήλθε η επόμενη μεγάλη κρίση, κατά το καλοκαίρι–φθινόπωρο του 1943 με την ιταλική συνθηκολόγηση, την αναμονή συμμαχικής απόβασης και τα συνακόλουθα γεγονότα της Βιάννου. Οι Γερμανοί απαίτησαν ξανά πλήρη ευθυγράμμιση με τη δικαιολόγηση των σκληρών αντιποίνων κατά του άμαχου πληθυσμού εκ μέρους του ΓΔΚ και επέλεξαν να πλήξουν τη φιλοβρετανική ΕΟΚ προσπαθώντας να διαρρήξουν το τοπικό σύστημα και να δημιουργήσουν μια ακραιφνώς δωσίλογη μερίδα, στο πνεύμα της «αντικομμουνιστικής σταυροφορίας», όπως στην κυρίως Ελλάδα. Τον Δεκέμβριο του 1943 πραγματοποιήθηκε δίκη αξιωματικών της ΕΟΚ Ηρακλείου με την κατηγορία της προετοιμασίας εξέγερσης κατά των κατακτητών. Το αποτέλεσμα της ήταν η εκτέλεση πέντε αξιωματικών και η ουσιαστική εξάρθρωση της στρατιωτικής δομής της ΕΟΚ στο Ηράκλειο. Με βάση τις απολογίες των κατηγορουμένων και τη μετέπειτα στάση τους, συγκεκριμένοι αξιωματικοί θεωρήθηκε ότι ευθυγραμμίστηκαν με τους κατακτητές, όσον αφορά τον αντικομμουνιστικό λόγο αλλά και τις πράξεις με προσανατολισμό εναντίον του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.¹³

Παρ' όλα αυτά η τοπική άρχουσα τάξη κατάφερε ξανά να ισορροπήσει και να απορροφήσει τους κραδασμούς. Οι Λαϊκές Επιτροπές συνέχισαν τη λειτουργία τους, εν μέρει συγχωνευμένες μέσα από τις οργανώσεις ΕΑΜ και ΕΟΚ, ενώ χαρακτηριστικά ο επικεφαλής της Λαϊκής Επιτροπής Χανίων μητροπολίτης Αγαθάγγελος ορίστηκε ΓΔΚ μετά την απομάκρυνση του Πασσαδάκη από το νησί με το μεγαλύτερο μέρος των κατοχικών στρατευμάτων. Το επόμενο διάστημα, μέχρι την όψιμη απελευθέρωση ολόκληρης της Κρήτης στα μέσα του 1945, θα επιχειρηθεί με επιτυχία η επαναφορά του πρότερου κοινωνικοπολιτικού συστήματος, μαζί με τη «συνέχεια του κράτους». Η συνεργασία με τις αρχές Κατοχής δεν θα διακυβεύσει την ηγεμονική θέση της τοπικής ελίτ, καθώς, όπως στην υπόλοιπη Ελλάδα και στην Ευρώπη γενικότερα, συγκεκριμένες περιπτώσεις που «ξεπέρασαν τα όρια» θα λειτουργήσουν ως αποδιοπομπαίοι τράγοι. Η μικρότερη σε σχέση με την ηπειρωτική Ελλάδα επιρροή του ΕΑΜ –και η κοινωνική και πολιτική του σύνθεση– θα οδηγήσουν επίσης σε ευκολότερο έλεγχο και εξουδετέρωσή του χωρίς γεγονότα αντίστοιχα των Δεκεμβριανών. Το «Φρούριο Κρήτη» θα επανέλθει στην αγκαλιά της «δοκιμαζόμενης φιλτάτης Πατρίδος»,¹⁴ που από Ελληνική Πολιτεία ξανάγινε Βασίλειο της Ελλάδος.

¹³ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 416-420, 437.

¹⁴ Γ. Κάββος 1991, *ό.π.*, 400-404. Η Εκκλησία στο πρόσωπο του Αρχιμανδρίτη Ευγενίου Ψαλιδάκη επέλεξε τον ρόλο

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ ΥΛΙΚΟ

Αρχείο Γενικού Γραμματέα.

Αρχείο Γερμανικής Κατοχής.

Εφημερίς της Κυβερνήσεως.

Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

Κρητικός Κήρυξ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Peter Davies (2004), *Dangerous Liaisons: Collaboration and World War Two*, London and New York, Pearson Education Ltd.

Γεώργιος Κάββος (1991), *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945*, Ηράκλειο.

Παναγιώτης Λάμπρου (2012), «Πόλεις σε κρίση. Το Ηράκλειο στην κατοχική δίνη», *Μέρες του '43. Η καθημερινή ζωή στην κατοχική Κρήτη*, Ηράκλειο, ΕΚΙΜ.

Θανάσης Σ. Φωτίου (2011), *Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα. Η αιματηρή πορεία του Φριτς Σούμπερτ και του ελληνικού «Σώματος Κυνηγών» στην κατοχική Κρήτη και Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, Επίκεντρο.